

PETŐFI SÁNDOR: NEMZETI DAL^{*}

GEROLD LÁSZLÓ

A Nemzeti dal – 1848. március 15-ének a verse.

Talán irodalmunk egyetlen költeménye sem kötődik úgy egyetlen naphoz, mint a *Nemzeti dal* március idusához. Holott nem erre a napra s nem is e napon és eseményeinek hatására készült. Viszont attól fogva, hogy barátai előtt Petőfi Sándor a Pilvaxban („az ifjak kávéházában”), utána az orvosi egyetemen és a jogáshallgatók előtt elszavalja, majd hogy a *Mit kíván a magyar nemzet?* című „12 ponttal” együtt Landerer lefoglalt nyomdagépén mint a kivívott sajtószabadság első terméke („a magyar szabadság első lélekezete” jegyezte a nyomtatvány alá saját kezűleg Petőfi) az utcára kerül, s a nyomda és a múzeum előtt majd tízezer embernek Petőfi ismét szavalja (Egressy Gábor szerint „elüvölti”) versét, a *Nemzeti dal* megkezdi pesti és országos buzdító útját – Petőfi Sándor költeménye önálló életet él. Részévé válik az utca, a politikai élet s a harcok mindennapjainak. Olyannyira, hogy szinte napjainkig nem irodalmi alkotás-ként, hanem politikai tetteként tárgyalja a Petőfi-irodalom is.

*

A Pozsonyban ülésező országgyűlés március 3-án elfogadja Kossuth Lajos javaslatát, hogy a legfontosabb nemzeti követeléseket petíció formájában terjesszék a Ház elé. Március 9-én fölkerik a Fialat Magyarország nevű csoport híveit, készítsék el a petíció szövegét. Petőfiék a megbízást elfogadják, s elhatározzák, hogy március 19-én népgyűlést, reformbankettet tartanak Rákoson, ahová a József-napi vásárra nagy tömeg várható, mellyel majd elfogadtatják követeléseiket. Március 12-én megfogalmazzák a 12 pontot, amelyben a cenzúra eltörlését, felelős minisztérium felállítását, évenkénti országgyűlést, tör-

* Elhangzott 1994. március 14-én az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Tan-
székén megtartott ünnepeken

vény előtti egyenlőséget, nemzeti „őrsereget”, közös teherviselést, az úrbéri terhek megszüntetését, esküdtiszeket, egyenlőség alapján létrehozott képviselket kérnek, továbbá azt kérik, hogy a katonák az alkotmányra esküdjenek fel, a magyar katonákat ne vigyék külföldre, a külföldieket pedig vigyék el, s hogy létesüljön Unió Erdéllyel. Ezen a napon, március 12-én írja Petőfi a *Dicsőséges nagyurak . . .* című versét, amelyet azonban, mert barátai is túl merésznek találtak, tüstént elégetett. Március 13-án kitör a bécsi forradalom, és Petőfi megírja a *Nemzeti dalt*. A bécsi események hírére, de még inkább mert úgy értesültek, hogy Petőfi negyvenezer felfegyverezett paraszt élén Pozsonyba készül, az országgyűlés példátlan egységben határoz. Március 14-e az események ellenére is a vihar előtti csend napja. Másnap „A vész kitör”, ahogy majd Vörösmarty írja az *Előszóban*.

A krónika kiteljesítéseként idézzük tovább a költőt:

*Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.
Hallottátok a szót. Mélység és magasság
Visszhangozák azt . . .*

És bár Petőfi nem március 15-ére, hanem a tervezett Rákos mezei nagygyűlésre írta a *Nemzeti dalt*, a „szent szózatot”, kétségtelenül „azzal a forradalmi elszántsággal” tette, „mely e nevezetes napon tört ki”, olvashatjuk Horváth János monográfiájában. S a költő elszántságának bizonyítékául mi másra hivatkozhatnánk, mint verseire, melyeket a *Nemzeti dal* előtt az év kezdetétől írt. A két „után” jelzésű fordítást nem számítva a *Nemzeti dal* Petőfi huszonötödik verse abban az esztendőben.

*

Köztük szám szerint a legtöbb a szerelmes és a politikai vers, azzal, hogy az előbbiek a periódus első, az utóbbiak pedig – kivált, ha a két „téli” verset (*A puszta, télen, A tél halála*) szintén közéjük soroljuk, s ezt joggal tehetjük – az időszak második részében születtek. Idill és izgalommal, várakozással teli politikai figyelem ismerhető fel, váltakozik a két és fél hónap verseiben. Kivonható e párhuzam alól a „kedves, huncutkodó anekdota”, a „csattanós diákcsinny emlékezete” (Lukácsy Sándor) – *A jó tanító*, a költő „kedves élenkségű interieurje” (Horváth János) – *az Anyám tyúkja*, továbbá „a szép, szabályos kettős-szerkezetű” (Lukácsy), az örökké másra vágyó elégedetlenség példaverse – *A völgy s a hegy*, valamint a Júlia-versek öt boldogságdarabja: a könyvcím-mé lett *Feleségek felesége*, egész szerelmi líránk egyik legszebb költeménye, az ősi, mindig visszatérő, ám megnyugtatóan soha meg nem válaszolható szerelmes kérdés – *Minek nevezzelek?* – köré rendeződő feleségversek (*Szeretlek én,*

szeretlek téged . . . , Szerelemnek rózsafája . . . , Hideg, hideg van ott kin . . .), amelyek pusztán idillként színezik a hamarosan történelmivé váló esztendő verstermését. A harmadfél hónap többi versében vagy mint a zászló varrására biztató feleségversben (*Mit csinálsz, mit varrogatsz ott?*) meg a szabadságot és a szerelmet egyaránt kedvesének tekintő, mindkét tárgykor alapszókincséből (kedves, kebel, szív, madár, virág, ég, csillag, szép, lágy, kicsiny, tündéri, hű, bús, illetve: lánc, csata, zászló, haza, seb, harc, csörög, eltörék, beforrt stb.) bőven válogató költeményében (*Féltalomban. . .*) együtt jelentkezik a legszemélyesebb magánélet és a nemzet sorsáért aggódó közélet motívuma, vagy az utóbbi, a haza iránt érzett aggodalom – Petőfi számára mindig igen fontos – költészet iránti, ezzel szorosan összefonódó, vele egybetartozó felelősségtudattal párosul. Mint az *Egy könyvtáros emlékkönyvébe* írt heinei modorú íróniába hajló intelmében, mi szerint a „drága szent hazát” zárja éppen úgy szívébe, mint ahogy istent imádja, s mint – „mindenekfelett” – Petőfi költeményeit árulja „erősen”, továbbá mint az *Adorján Boldizsárhoz* írt episztolában, melyet a „személyes közlendőtől az általános mondanivalóig röpítő tágas ív” (Lukácsy) a forradalmi ódákkal rokonít, azon sorával pedig, hogy „A lant a lelke a költőnek”, Petőfi a saját nagyfokú küldetés tudatát példázza, amit a primás barát, *Rózsavölgyi* (Márk) *halálára* írt elégikus hangú költemény „hegedű és koldusbot” párhuzama is hordoz, azzal a többlettel kiegészítve, amit a versbe foglalt magyar nemzetkarakterológia jegyeivel (szalmaláng, sírva vigadás, önbizalom hiánya) egészít ki a költő, áttemelve ezáltal a búcsúzás sorait a magyarságot ostromzó versek közé.

Igy jutunk el az esztendő természetét követve, sorba véve, a feltétlenül politizáló versekig. Hogy egy témakör hogyan változik, politizálódik a költő kezén, arra elsősorban talán a januártól írt tél-versek említhetők. Az év első verse *A téli esték*, amely annak ellenére, hogy első versszakának tavaszt és nyárt siratók a sorai, kivált a záró sor, hogy „koldussá lett a föld”, mert „kirabolta a tél”, s hogy a föld, ahogy a második strófában áll, „mint egy vén koldus”, ki – mert rongyos öltözete alatt „Sok helyen kilátszik mezítelen teste” – didereg a hidegben, minden lehető politikai áthallás ellenére is valójában leíró vers, életkép, melynek belső dinamikáját a negatív festés, a hiányok felsorolása és a zárórészben a belülről kifelé történő szemlélődés megnyugtató idillje teremti meg. Ezzel szemben *A puszta, télen* címűben, bár hasonlóan a tél okozta hiánylista tájversbe szedéseként indul, az alkonyuló vidék megidézésével, a rónára települő „halvány ködök” fátylán át mintegy „a föld pereméről” visszapillantó nap képének említésével szinte magától kínálkozik a költő számára a trónjáról véres koronával lelépő királyra való utalás lehetősége. A téli-vers-triptychon harmadik darabja, *A tél halála*, amely bár közvetlenül a szelíd *Anyám tyúkjá* után íródott, a kemény hangú politikai versek sorát vezeti be. Benne a telet a zsarnokkal azonosítja a költő, s felszólítja, készüljön a halálára, mert „jármát megunta” a föld, és ledobva azt, „Szabadság lesz!”

A szabadság témakörébe tartozik a két és fél hónap második felének több költeménye. *A rab oroszlánt* Horváth János egy szabadságharcos allegóriájának

látja. Az *Olaszország* az itáliai forradalom hírére születik, amikor „egyszerre leszakadt az ég a földre, jelelné lett a jövőndő”, ahogy naplójában a költő írja. Az *országgyűléshez* a sajtószabadság – „csak ezt ide” – nélkülözhetetlenségére figyelmeztet, enélkül a leggazdagabb nemzetnek „sincs semmije”, annak is „koldus a neve”. Az esztendő címként viselő *1848* című vers a közlegő vérételet reményében fog. A *Kemény szél fúj* . . . kezdetű vers annak aggodalma, hogy ha a szabadságharcok kigyulladó sorában a magyar nemzetre kerül a sor, lesz-e ereje a nagy feladatra. És ehhez társul, mintegy példamutatásul a *Beaurepaire*, amely a Verdun 1792. évi ostrománál tanúsított hősi magatartását idézi.

Kettőt nem említettem a *Nemzeti dalt* megelőző 1848. évi versek közül. A január közepe táján keletkezett *Van-e egy marok föld* . . .-et és a március 12-én írt, már említett *Dicsőséges nagyurak* . . .-at. Mindkettőt a *Nemzeti dal* közvetlen előzményének kell tekinteni. Az előbbi a múltat és jelent szembeállító reformkori hazafias versek menetét követi, s bár indításával mind a *Szózatra* („Van-e egy marok föld a hazában, / Amelyet magyar vér nem áztatott?”), mind a *Himnuszra* („Hajh, de már nem látszik a nagy ősök vére”) asszociációt, benne a költő „nemzet-kritikája, mondhatni, totális”, továbbá annak ellenére, hogy a „dicső apák” említése még reformkori lírai hagyomány is lehet, a hazára kent gyalázatra történő utalás már egyértelműen a *Nemzeti dalt* előlegezi, akár a szinte azonos kifejező-készlet többi párhuzamos helye („halni nem merünk” – „halni nem mer”; „Hát majd a jövőndő fog-e dicsekedni / Mivélünk?” – „áldó imádság mellett / Mondják el szent neveinket”), ahogy az év első hónapjának verseit áttekintő Lukácsy-tanulmány (Petőfi versről versre, *Új Írás*, 1971/1) ajánlja ezeket figyelmünkbe. A *Nemzeti dalt* időrendben, mondandójában és szándékában is a *Dicsőséges nagyurak* . . . előzi meg. A vers eredeti kézírata nem maradt fenn. Petőfi elégette, miután barátai túl erősnek, túl lázítóknak találták az indulatok nyelvén megszólaló sorokat. („Dicsőséges nagyurak, hát / Hogy vagytok? / Viszket-e ugy egy kicsit a / Nyakatok? / Új divatú nyakravaló / Készül most / Számotokra . . . nem cifra, de / Jó szoros” – hogy bizonyításul az első, nem is a legsértőbb szakaszt idézzem!) A költő a verset elégeti, de az emlékezet megőrzi, barátai lejegyzik. Így marad meg. Ha nem ez a sorsa a *Dicsőséges nagyurak* . . .-nak, akkor talán a *Nemzeti dal* meg sem születik. Petőfi, írja a kérdés legalaposabb ismerője, Varga János, felismerte, ha az egész nemzetet mozgósítani akarja, akkor nem fogalmazhat egyik vagy másik politikai csoport ízlése szerint, hanem csak úgy, hogy mindenkit érdekeltté tegyen. Ezért lemond a „tennivalók irányának és céljának részletezéséről”, s ezzel módot nyújt arra, hogy „a költemény általánosított rabság–szabadság ellentétpárját” mindenki egyszerre általános és saját „konkrét rabsága–szabadsága alternatívájának” foghassa fel (A „Dicsőséges nagyurak” és a pesti forradalom. In: *Petőfi és kora*, 1970).

*

Irodalmi csillagképünkben a *Nemzeti dal*, a *Himnusz* és a *Szózat* ikerdarabjaként ismert, ezekhez hasonlóan szintén az egész nemzethez szól, de inkább „agitáló, mozgósító alkotás”, ahogy Sőtér István írja, hozzátéve hogy a „szó

magasztosabb értelmében” ilyen. (A világforradalmár patrióta. In: *Werthertől Szilveszterig*, 1976). Figyeljünk csak Sőtérre, versjellemzése két igen lényeges elemet tartalmaz. Nevezetesen, hogy a *Nemzeti dal* politikai feladatot ellátó célvers, de ezt a szerepét versként, irodalmi alkotásként tölti be. A költemény sorsa, utóélete az irodalomban, sajnos, nem ennek a kettősségnek a jegyében alakult. Ellenkezőleg, fölöttébb egyoldalú figyelem illette. Elsősorban politikai, s alig irodalmi. Attól függetlenül, hogy bűnösnek ítélték a történekekért, hogy a békésen indult átalakulás utóbb „vértengerbe fulladt” (Somogyi Pál: *Petőfi költészete*, 1909) vagy hogy – versszakaink számára gondolva – „hat-törésű villám”-nak nevezték, mint Petőfi-könyvében Illyés Gyula, a vers úgy olvadt bele a március 15-e körüli események krónikájába, mint a 12 pont vagy a népgyűlések sora. A *Nemzeti dal* kapcsán Petőfiről, a népvezérről szoktak, nem a költőről, ha igen, legfeljebb mint poétáról, ki a társadalmi-politikai „gátszakadás élén jár”, mint teszi Pándi Pál az akadémiai hatkötetes irodalomtörténet Petőfiről szóló fejezetében. Nem számítva egyik-másik összefoglaló munkát, mint Horváth János monográfiáját (a legtöbb általános irodalomtörténetben a verset külön meg sem említik), valamint néhány tanulmányt, köztük Szabolcsi Miklós szövegmagyarázó-verselemző dolgozatát (In: *Költészet és korszerűség*, 1959, illetve: *Miért szép?*, 1975) és Vas Istvánnak a Zeneakadémián felolvasott ritmus- és rímelemző írását (In: *Az ismeretlen isten*, 1974), a szakirodalom igencsak mostohán bánt egyik legismertebb versünkkel. (Zárójelben: Petőfi egész életműve sincs szempontból sokkal jobb helyzetben!) Ezért sem árt, akárha alkalomra is, közelebb hajolni *Nemzeti dalunkhoz*. Vizsgálni erejének, hatásának titkát, s legalább néhány szerkezeti vonatkozását.

Tény, hogy Petőfi költészetének szellemében a *Nemzeti dal* könnyen, azonnal s mindenki által érthető. A „vers utcára készült”, írja Márai Sándor (*Ihlet és nemzedék*. In: *Ua.*, 1992), de sietve menti is a költemény tudatos „hordóra készült”-ségét, mondván, hogy „csak éppen nem a politikus beszél a szavakkal a hordóról, hanem a költő, aki alkalmi helyzetben a célszerű szavakkal is az örökkévalót mondja ki”.

Hogyan? – kérdezhetjük a költő alkalmazta eszközökre gondolva. Mint a remekművekben szokás – pofonegyszerűen, felelhetnénk. „Csupán” az történik, hogy lejátszódik az a szükséges személycsere, amely nélkülözhetetlen feltétele, hogy a költő, egyetlen ember szava – gondolata, indulata, vágya, érzelme – közösségivé váljon. Úgy, mint a népdal esetében történik, melynek általánosságát mindenki magára vonatkoztatja. Horváth János, ki remek, a máig messzemenően legértőbb Petőfi-könyvében láthatóan jelentéktelenebbnek tartja költőnk politikai líráját az életmű többi vonulatánál, mert a politikai aktualitás a lírába gyakorta prózaiságot vegyít, a *Nemzeti dal* esetében arról ír, hogyan kap a poétika közösségi, politikai funkciót. „Az első versszak törzse és refrainje – írja – úgy állnak egymással szemben, mint személyes felkiáltás és nemzeti visszhang: százezrek egyetértése a riasztva felszólamlóval.” A verskezdő két sorban („Talpra magyar, hí a haza! / Itt az idő, most vagy soha!”) a költő felszólítását halljuk, de mikor a tömeg válaszol a felszólítást követő kérdésre

(„Rabok legyünk vagy szabadok?”), mely igazán senkit sem állíthat választás elé, mert ki választja a rabságot a szabadság ellenében, mikor felhangzik az eskü, attól a pillanattól kezdve lesz egy az *én* és a *mi*, a költő és az őt hallgató tömeg. A költő – jó értelemben – ráerőszakolja saját hangulatát, gondolatát a tömegre: lírai oktroj történik.

És Petőfit dicséri, hogy a meggyőzés egyik leghatékonyabb módjával él – az erőteljes drámaisággal történő befolyással. S közben talán nem is elsősorban arra az alapszituációra kell gondolni, amelyet a vers minden olvasójának sugall, hogy szemben a tömeggel áll a hozzá forduló színész (szónok), hanem arra, hogy a vers igazi mozgatója, legfontosabb eleme – az *idő*, amely mint a drámában, itt is sürget.

Már Vas István említi – a vers pattogó ritmusával összefüggésben – az idő meghatározó szerepét. Ő a második sort emeli ki, melynek hat szava mind rövid, két kettő és négy egy szótagos szó teszi ki a szükséges nyolc szótagot, a sor „csupa cselekvés, holott nincs benne ige. Egy főnév, egy névelő, egy kötőszó, két időhatározó, egy helyhatározó – de ez az egy is, az *itt*, ezúttal, funkciójában, időhatározó”. Am említhetnénk az első sort is, melyben a verskezdő „Talpra” – eredetileg a „rajta” szerepelt – és a hív helyett a parancsolóbb, rövidebb, sürgetőbb felszólító-figyelmeztető „hí” a második sorhoz hasonlóan a drámaiságot kifejező időfunkciót látja el, ugyancsak maradéktalanul.

A vers drámaiságának a döntő időkomponens mellett lényeges meghatározója, bizonyítéka – a vers *formája*. Az eddigi műfaji vizsgálódás, ellenére, amely hol – a címből kiindulva – dalnak, hol a vers érzelmeiket kifejező hangmagasságára gondolva s arra figyelve, hogy „Évszázadok kínja nyög fel a versben, de a felszabadultság friss, nagy lélegzetvétellel”, ódának mondja (Imre Lajos: A műfaj kérdései Petőfi 1848–49-es lírájában. In: *Tanulmányok Petőfiről*, 1962), miközben a költemény „sokrétű érzelmi anyag”-a ellenére kizárja a rap-szódia lehetőségét, mivel a belső feszítő erőt a szigorú formai fegyelem kordában tartja, talán helyesebb a *Nemzeti dal* drámai monológként olvasni. Ezt sugallja az elégszer talán nem hangsúlyozható időtényező mellett a költemény erejét, hatását megteremtő említett személycsere, amely a színpadon elmondott drámai monológra jellemző, törvényszerű.

Minden monológ kétarcú. Egyrészt valóban magánbeszéd, hangos gondolkodás, másrészt viszont virtuális párbeszéd, mégpedig önmagunkkal is és azokkal is, akik hallják. Gondoljunk csak az irodalom talán legismertebb monológjára, a *Hamlet* Lenni vagy nem lennijére. Hamlet önmagának megfogalmazott dilemmái bennünk hallgatókban/olvasókban hasonló vagy azonos dilemmákat indukálnak. Magunkra vesszük Hamlet ruháját, magunkra értjük gondjait. Pontosan ez játszódik le a *Nemzeti dal* esetében is. Az idő sürgető szavára megszólaló költő lelkiismeretére hallgatva válaszol s esküszik. De kérdése, és így a rá adandó válasz meg eskü is, nemcsak az övé, a mienk is, mégpedig abból következően, hogy bár az első sor megszólítását – „magyar” – érthetjük csupán a költőre (önmegszólítás?), de a folytatás többes száma („legyünk”, „válassza-

tok”, „magyarok istenére”) már nemzeti többes szám, kivált a refrénben levő kétszeri „esküszünk” s a hangsúlyosan tagadó „Nem leszünk!”

Így teszi lehetővé a forma, a drámai monológ, a *Nemzeti dal* egyszerre, egy időben egyéni és kollektív jellegét, magánemberi és közösségi hangját. Ugyanabban vállal szerepet a költemény szakaszonkénti felépítése és rímtechnikája.

Függetlenül attól, hogy a verset az első szakasz első felében megfogalmazott tétel – didaktikusságát a képzelt párbeszédes forma oldja fel – és ennek versszakonként történő történelmi meg erkölcsi jellegű példázatokkal való variálásaként vagy a kérdésre feleletre, felszólításra válaszra, megállapításra s ennek cáfolatára, dicsekvésre meg ígéretre s ennek is, annak is betartására utaló eskü szakaszonkénti ismétlődéseként olvassuk, a *Nemzeti dal* szerkezetét ritmikusan minden strófa első négy sora és a rá következő refrén határozza meg. Miután a refrén az első versszakban kollektív válaszként a költői kérdésre („Rabok legyünk vagy szabadok?”) közösségivé teszi a magánemberi töprengés hangját, megteremtve ezáltal az expozíciót, a strófaként változó eszmeiség ellenében – ahogy erről Sötér István ír – a változatlant állítja, mutatja fel. Epp ezáltal, a szakonkénti zárókövel kap a *Nemzeti dal* olyan tartalmi stabilitást, amely a költeményt emlékezetessé teszi. Mert nem a felvetett kérdések, ígéretek folytán jegyezzük meg a *Nemzeti dalt*, hanem a refrén okán, amely nélkül a vers, mint növény támaszték nélkül, elomló, tartás nélküli lesz. Ugyanakkor a refrén, bár az előtte levő sorok nélkül öncélú, a verstől függetlenül önálló életet él. Hogy a versszakokat kezdő cselekvésre ösztönző lírai alapra következő szóbeli cselekvésként felcattanó lírai cél elementáris hatású legyen, abban a refrén felépítésének is döntő szerepe van.

A négy sor két részre tagolódik: „A magyarok istenére / Esküszünk”, illetve „Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!” Ennek a négy sornak a képlete lényegesen különbözik a strófák első négy sorának rímképletétől. Ott tartalmi jegyeket kifejező páros rímek (a a b b) találhatóak – Vas István ezt költőhöz illően demonstrálja, még ha túl is hangsúlyozza a rímelés formabravúráját, s kevesebbet foglalkozik a tartalmi vonatkozásokkal –, a refrénben viszont a második és a negyedik sor („Esküszünk” – „Nem leszünk!”) rímel, az első és a harmadik nem. De ezeknek is fontos szerepük van a versben. Az első sor – „A magyarok istenére” – kizökkent a két páros rím után, a harmadik sor, azzal, hogy szünetet tart, késlelteti a rímet, lehetővé teszi, hogy a zárósor („Nem leszünk!”) hangsúlyosabbá váljon. A költő azonban nemcsak szétválasztja a refrén két egybecsengő sorát, hanem elrejt egy belső rímet is – „Esküszünk” – „Esküszünk . . .” – „Nem leszünk!” – mellyel megteremti a refrén dallamegységét, összeköti a refrén két részét. A megismételt „Esküszünk” hangsúlyossá tesz, s ugyanazt a szerepet tölti be, mint az esküt és az esküt megerősítő negatív kinyilatkoztatást („Nem leszünk!”) összekötő „rabok tovább” szókapcsolat. Így biztosítja a refrén erejét s mondandója súlyát a tartalmi jegyeket közvetítő szerkezet.

Külön kell szólni a *Nemzeti dal* kapcsán a vers utolsó strófájáról: „Hol sírjaink domborulnak, / Unokáink leborulnak, / És áldó imádság mellett / Mond-

ják el szent neveinket. / A magyarok istenére / Esküszünk, / Esküszünk, hogy rabok tovább / Nem leszünk!” Vas István szerint itt talán „megcsuklik” a vers lendülete. Horváth János az *Egy gondolat bánt engemet* és *A XIX. század költői* című versek befejezéséről írva említi a *Nemzeti dal* is. Ezen versek zárórészében a költő „komoly ünnepélyességgel engedi át magát a végső látomásnak”, „a temetés látomásának, mikor a hálás maradék megadja a közös végső tisztességet, önfeláldozó hőseinek”. Szabolcsi Miklós úgy látja, hogy a költőnek, „aki nemcsak a múltat idézi és a jelenben él”, kötelessége „megsejtenni a távoli jövőt”, ahogy *Az apostolban* és *A XIX. század költőiben* is teszi Petőfi, de ez a visszafogott hangú lezárás, igyekszik menteni a *Nemzeti dal* költőjét, semmiképpen sem értendő kudarcként vagy kiábrándulásként. Akkor mi? – tehetnénk fel a kérdést. A választ a vers egészében kell keresni. Anélkül hogy erőltetném a *Nemzeti dal* drámaként felvonásokra történő tagolását, megkockáztatható, ha az első versszak az expozíció, a következő négy a különféle bonyodalmaknak felel meg, ennek zárópoénja a gyalázat lemosására tett fogadalom, akkor az utolsó strófa a katarzis. Vagy értelmezhetjük így: ahogy az első versszak – minden általánossága ellenére is – tartalmazza a magánemberi megszólalás személyességét, akként érzi fontosnak a költő – az általánosság ellenére is –, hogy legalább jelezze az egyéni sors beteljesülését. A halál, amely minden nemzeti vízió nagyszerűsége ellenére is elsősorban magánemberi, egyedi, a vers végén felidézi a drámai monológként történt indítás személyességét. A kör bezárul. A refrénként visszatérő esküre itt a halál fátyla száll, de ez a halál dicsőséget biztosít, véli Petőfi, ily módon, mint egész életművében, a *Nemzeti dalban* is romantikája körében maradva.

Éppen úgy a romantikus költő szólal meg ebben a versben, ahogy a romantikus ember fogja belevetni magát a *Nemzeti dallal* – is – fémjelzett 1848. március 15-ét követő események forgatagába.